

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

પન્નાલાલ અને અન્ય

વિ.

શ્રીમતી નારાયણી અને અન્ય.

૦૭/૦૩/૧૯૫૨

[સૈયદ ફઝલ અલી, મુખર્જી અને વિવિયન બોઝ, ન્યાયમૂર્તિઓ]

હિન્દુ કાયદો-દેવા-પિતાના વિભાજન પૂર્વેના દેવા-પુત્રોની જવાબદારી-પુત્રની પવિત્ર જવાબદારી-પ્રકૃતિ અને વ્યાપ, અને અમલીકરણની રીત-કાનૂની પ્રતિનિધિઓ તરીકે પુત્રોના હાથમાં પિતાની એસ્ટેટ સામે હુકમનામું-શું વિભાજન

પર પુત્રોને ફાળવવામાં આવેલી મિલકત સામે બજવણી કરી શકાય-સિવિલ પ્રોસિજર કોડ (૧૯૦૮ નો કાયદો ૫), કલમો ૪૭, ૫૨, ૫૩.

બી, પોતાના અને પોતાના પુત્રો ધરાવતા સંયુક્ત હિંદુ કુટુંબના મેનેજર તરીકે કાર્ય કરતા, લોન સુરક્ષિત કરવા માટે અમુક જંગમ મિલકતો ગીરવે મૂકીને વાદીની તરફેણમાં ગીરો ખતનો અમલ કર્યો. ત્યારબાદ પુત્રોએ તેમના પિતા સામે વિભાજનનું હુકમનામું મેળવ્યું અને સંયુક્ત કુટુંબની મિલકતોની હદ અને સીમાઓ દ્વારા વહેંચણી કરવામાં આવી અને પિતા અને પુત્રો દ્વારા અલગ કબજો લેવામાં આવ્યો. ત્યારબાદ, વાદીએ બી સામે દાવો દાખલ કર્યો જેમાં ગીરવે મૂકેલી મિલકત તેમજ સંયુક્ત કુટુંબ સામે હુકમનામા માટે અરજ કરી. પુત્રોએ એવું જણાવીને પ્રતિવાદી તરીકે પક્ષકાર બનવા અરજી કરી કે ગીરવે મૂકેલી મિલકતો તેમને વિભાજન હુકમનામા દ્વારા ફાળવવામાં આવી હતી અને બી સંયુક્ત હિંદુ કુટુંબના મેનેજર ન હતા. જવાબમાં વાદીએ ગીરો હુકમનામાનો દાવો છોડી દીધો અને જણાવ્યું કે તેણી બી સામે નાણાંના હુકમનામાથી સંતુષ્ટ થશે અને તે મુજબ વાદપત્રમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો. બી નું અવસાન થયું અને તેના પુત્રોને તેના કાનૂની પ્રતિનિધિ તરીકે રેકૉર્ડ પર લાવવામાં આવ્યા. પુત્રોએ અન્ય બાબતોની સાથે સાથે એવી દલીલ કરી કે દેવું ગેરકાયદેસર અને અનૈતિક હતું કારણ કે તે પિતા દ્વારા સહકારીય વ્યવહારોને લગતું હતું. પક્ષકારો સમાધાન પર પહોંચ્યા અને તેના આધારે બી ના કાનૂની પ્રતિનિધિઓના હાથમાં રહેલી બી ની એસ્ટેટ સામે વાદીની તરફેણમાં સાદું નાણાંનું હુકમનામું પસાર કરવામાં આવ્યું. ચુકાદા-દેવાદારો (પુત્રો) એ ત્રણ આધારો પર તેમની જવાબદારીનો વિવાદ કર્યો, એટલે કે,

(૧) કે સમાધાન હુકમનામાની શરતો હેઠળ, હુકમનામાધારક માત્ર તેના કાનૂની પ્રતિનિધિઓના હાથમાં રહેલી બી ની મિલકતો સામે કાર્યવાહી કરી શકે છે અને પુત્રોની કોઈ મિલકત હુકમનામા માટે જવાબદાર ઠેરવી શકાય નહીં; (૨) કે, પિતા અને તેના પુત્રો વચ્ચે સંયુક્ત કુટુંબની મિલકતોના વિભાજન પછી હુકમનામું મેળવવામાં આવ્યું હોવાથી, વિભાજનમાં મેળવેલી પુત્રોની મિલકતો પિતાના દેવા માટે હિન્દુ કાયદા હેઠળ જવાબદાર નથી, (૩) કે કોઈ પણ સંજોગોમાં જો પુત્રો દ્વારા પિતાનું વિભાજન પૂર્વેનું દેવું ચૂકવવાની કોઈ પવિત્ર જવાબદારી હોય તો આવી જવાબદારી પુત્રો સામે માત્ર યોગ્ય રીતે દાખલ કરાયેલા દાવામાં જ લાગુ કરી શકાય છે અને પિતાના જીવનકાળ દરમિયાન એકલા પિતા સામે લાવવામાં આવેલ દાવામાં મેળવેલા હુકમનામાની બજવણી દ્વારા નહીં જેમાં પિતાના મૃત્યુ પછી પુત્રોને કાનૂની પ્રતિનિધિઓ તરીકે પક્ષકાર બનાવવામાં આવ્યા હોય:

કોર્ટે (દલીલોને નકારી કાઢીને) ઠેરવ્યું કે, (૧) કારણ કે હુકમનામું સિવિલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૫૨(૧) ની શરતો પૂરી કરે છે તેથી તે તમામ અસરોને આકર્ષે છે જે કાયદા દ્વારા તે પ્રકારના હુકમનામા સાથે જોડાયેલી છે અને તેથી હુકમનામાધારક કોડની કલમ ૫૩ ની જોગવાઈઓની મદદ લેવા માટે હકદાર હતો અને જો પુત્રોના હાથમાં રહેલી કોઈ મિલકત પિતાના દેવા ચૂકવવા માટે હિન્દુ કાયદા હેઠળ જવાબદાર હોય, તો સિવિલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૫૩ ની જોગવાઈના આધારે આવી મિલકત હુકમનામાની બજવણીમાં જવાબદાર રહેશે; (૨) પુત્ર પિતાના વિભાજન પૂર્વેના દેવા માટે વિભાજન પછી પણ જવાબદાર છે, જે અનૈતિક અથવા ગેરકાયદેસર નથી અને જેની ચૂકવણી માટે વિભાજન વખતે

કોઈ વ્યવસ્થા કરવામાં આવી ન હતી; (૩) વિભાજન પહેલા લીધેલા દેવાના સંબંધમાં મૃત પિતાના કાનૂની પ્રતિનિધિઓ તરીકે અલગ થયેલા પુત્રો સામે પસાર કરાયેલા હુકમનામાની બજવણી આવા પુત્રો દ્વારા વિભાજન સમયે મેળવેલા હિસ્સા સામે થઈ શકે છે અને આ બજવણીની કાર્યવાહીમાં થઈ શકે છે અને તે હેતુ માટે અલગ દાવો લાવવો જરૂરી નથી.

[દેવું અનૈતિક અથવા ગેરકાયદેસર હતું કે કેમ અને વિભાજન સમયે દેવાની ચૂકવણી માટે કોઈ વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી કે કેમ તે પ્રશ્ન નક્કી કરવા માટે બજવણી કોર્ટમાં કેસ રિમાન્ડ (પરત મોકલવો) કરવામાં આવ્યો હતો.]

બાકે લાલ વિ. દુર્ગા પ્રસાદ (આઈ.એલ.આર. ૫૩ અલ્હાબાદ ૮૬૮ એફ.બી.) માન્ય રાખવામાં આવેલ.

અતુલ કૃષ્ણ વિ. લાલા નંદનજી (આઈ.એલ.આર. ૧૪ પટના ૭૩૨) માં બહુમતીનો અભિપ્રાય નામંજૂર કરવામાં આવ્યો. (કેસ કાયદાની ચર્ચા કરવામાં આવી).

સિવિલ એપેલેટ જ્યુરિસ્ટિક્શન: સિવિલ અપીલ નં. ૫૭/૧૯૫૧. અંબાલાના સિનિયર સબઓર્ડિનેટ જજના ૧૧મી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૪૬ ના ચુકાદામાંથી ઉદ્ભવતી ૧૯૪૬ ની લેટર્સ પેટન્ટ અપીલ નં. ૧૮૯ માં પૂર્વ પંજાબ હાઈકોર્ટ, શિમલા (ખોસલા અને તેજ સિંહ ન્યાયમૂર્તિઓ) ના ૧૮મી મે, ૧૯૪૮ ના ચુકાદા સામે અપીલ. હકીકતો ચુકાદામાં દર્શાવવામાં આવી છે.

અપીલકર્તાઓ માટે ગોપીનાથ કુંઝરુ (તેમની સાથે બી. સી. મિશ્રા).

સામાવાળાઓ માટે રંગ બિહારી લાલ (તેમની સાથે એન. સી. સેન).

૦૭/૦૩/૧૯૫૨. કોર્ટનો ચુકાદો મુખર્જી ન્યાયમૂર્તિ દ્વારા આપવામાં આવ્યો.

મુખર્જી ન્યાયમૂર્તિ.- આ અપીલ નાણાંના હુકમનામાની બજવણીની કાર્યવાહીમાં ચુકાદા-દેવાદાર વતી છે અને તે પંજાબ હાઇકોર્ટની લેટર્સ પેટન્ટ બેંચના ૧૮મી મે, ૧૯૪૯ ના ચુકાદા સામે નિર્દેશિત છે, જેના દ્વારા વિદ્વાન ન્યાયાધીશોએ ૨૯મી ઓક્ટોબર, ૧૯૪૬ ના રોજ તે કોર્ટના સિંગલ જજના નિર્ણયને અપીલમાં પુષ્ટિ આપી હતી. હાઇકોર્ટમાં જે મૂળ આદેશ સામે અપીલ દાખલ કરવામાં આવી હતી તે અંબાલાના સિનિયર સબઓર્ડિનેટ જજ દ્વારા ૧૯૪૫ ના બજવણી કેસ નં. ૧૮ માં અપીલકર્તાઓ દ્વારા સિવિલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૪૭ હેઠળ રજૂ કરાયેલ વાંધાઓને ફગાવી દેતો આદેશ હતો.

આ અપીલમાં ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલોને સમજવા માટે, ભૌતિક ઘટનાઓનું તેમના કાલક્રમિક ક્રમમાં ટૂંકું વર્ણન આપવું જરૂરી રહેશે. ૩૦મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૨૫ ના રોજ, બલદેવ દાસે, જે અપીલકર્તાઓના પિતા હતા અને તે સમયે પોતાના અને પોતાના પુત્રો ધરાવતા સંયુક્ત હિંદુ કુટુંબના મેનેજર હતા, તેમણે શ્રીમતી નારાયણી, જે મૂળ સામાવાળા નં. ૧ છે, અને તલોક ચંદ નામની અન્ય વ્યક્તિની તરફેણમાં મોર્ટગેજ બોન્ડ (ગીરો ખત) નો અમલ કર્યો, જેના દ્વારા

સંયુક્ત કુટુંબની કેટલીક જંગમ મિલકતોને રૂ. ૧૬,૦૦૦ ની લોન સુરક્ષિત કરવા માટે ગીરવે મૂકવામાં આવી હતી. ૧૬મી એપ્રિલ, ૧૯૨૮ ના રોજ, અપીલકર્તાઓએ તેમના સગીર ભાઈ સુમેર ચંદ સાથે મળીને શાહજહાંપુરના સબઓર્ડિનેટ જજની કોર્ટમાં તેમના પિતા બલદેવ દાસ સામે સંયુક્ત કુટુંબની મિલકતોના વિભાજન માટે ૧૯૨૮ નો દાવો નં. ૨૩ દાખલ કર્યો. આ દાવાના પરિણામે ૨૦મી જુલાઈ, ૧૯૨૮ ના રોજ વિભાજન માટેનું અંતિમ હુકમનામું આવ્યું, અને સંયુક્ત કુટુંબની મિલકતોની હદ અને સીમાઓ દ્વારા વહેંચણી કરવામાં આવી અને પિતા અને પુત્રો દ્વારા અલગ કબજો લેવામાં આવ્યો. ૨૯મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૩૪ ના રોજ, શ્રીમતી નારાયણીએ અંબાલાના સિનિયર સબઓર્ડિનેટ જજની કોર્ટમાં બલદેવ દાસ સામે ઉપરોક્ત ગીરો ખતના આધારે માત્ર રૂ. ૧૨,૫૦૦ ની વસૂલાત માટે દાવો દાખલ કર્યો. વાદપત્રમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે પ્રતિવાદી દ્વારા સંયુક્ત હિંદુ કુટુંબના મેનેજર તરીકે નાણાં ઉછીના લેવામાં આવ્યા હતા અને વાદીએ ગીરવે મૂકેલી મિલકત તેમજ સંયુક્ત કુટુંબ સામે હુકમનામા માટે અરજ કરી. ૧૮મી ડિસેમ્બર, ૧૯૩૪ ના રોજ, અપીલકર્તાઓએ સબઓર્ડિનેટ જજ સમક્ષ ઓર્ડર I, નિયમ ૧૦, અને ઓર્ડર XXXIV, નિયમ ૧, સિવિલ પ્રોસિજર કોડ હેઠળ અરજી કરી, એવી અરજ સાથે કે તેમને દાવામાં પ્રતિવાદી પક્ષકાર તરીકે જોડવામાં આવે અને તેમાં ઉદ્ભવતા વિવાદના મુદ્દાઓ તેમની હાજરીમાં નક્કી કરવામાં આવે. અરજીમાં એવો આગ્રહ કરવામાં આવ્યો હતો કે બલદેવ દાસ સંયુક્ત કુટુંબના મેનેજર ન હતા અને કુટુંબની મિલકતોનું વિભાજન કોર્ટના હુકમનામા દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું, જેના

પરિણામે ગીરોનો વિષય હોવાનો આક્ષેપ કરાયેલ મિલકતો અરજદારોના હિસ્સામાં ફાળવવામાં આવી હતી. આ અરજીના જવાબમાં, વાદીના વકીલે ૭મી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૩૫ ના રોજ કોર્ટમાં જણાવ્યું હતું કે તેમના અસીલ દાવાની મિલકતો સામે ગીરો હુકમનામાનો દાવો છોડી દેશે અને માત્ર બલદેવ દાસ સામે વ્યક્તિગત રીતે નાણાંના હુકમનામાથી સંતુષ્ટ થશે. તે મુજબ વાદપત્રમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો, જેમાં સંયુક્ત કુટુંબનો તમામ સંદર્ભ દૂર કરવામાં આવ્યો અને ગીરવે મૂકેલી મિલકત સામેનો દાવો છોડી દેવામાં આવ્યો. આ પછી અપીલકર્તાઓએ દાવામાં પક્ષકાર બનવા માટેની તેમની અરજી પાછી ખેંચી લીધી અને જ્યારે અને જ્યાં જરૂરી હોય ત્યાં યોગ્ય કાનૂની કાર્યવાહી કરવાનો તેમનો અધિકાર અનામત રાખ્યો. ૧૭મી એપ્રિલ, ૧૯૩૫ ના રોજ, બલદેવ દાસનું અવસાન થયું અને ત્યારબાદ ૨જી સપ્ટેમ્બરના રોજ અપીલકર્તાઓ તેમજ તેમની માતા, જે આ અપીલમાં સામાવાળા નં. ૫ તરીકે છે, તેમને બલદેવ દાસના કાનૂની પ્રતિનિધિ તરીકે રેકૉર્ડ પર લાવવામાં આવ્યા. ૯મી ઓક્ટોબર, ૧૯૩૫ ના રોજ, અપીલકર્તાઓએ લેખિત નિવેદન દાખલ કર્યું જેમાં વાદીના દાવાના જવાબમાં અનેક દલીલો કરવામાં આવી હતી અને લેખિત નિવેદનના ફક્ત ૧૦ માં એવો આગ્રહ કરવામાં આવ્યો હતો કે બલદેવ દાસે બદરી અથવા સહકારી વ્યવહારો કર્યા હતા, અને જો આવા વ્યવહારોના સંબંધમાં વાદીને કોઈ પણ નાણાં ચૂકવવાના હોય તો તે દેવું ગેરકાયદેસર અને અનૈતિક હતું અને કુટુંબની મિલકત પર બંધનકર્તા ન હતું. તે જ દિવસે કોર્ટે એક આદેશ નોંધ્યો કે કારણ કે વાદીએ ગીરો હુકમનામા માટેનો પોતાનો દાવો છોડી દીધો હતો, તેથી મૃતકના કાનૂની

પ્રતિનિધિઓને ગીરોની કાયદેસરતા અથવા અન્યથાને લગતી દલીલો ઉઠાવવાની મંજૂરી આપી શકાશે નહીં. ૨૦મી નવેમ્બર, ૧૯૩૫ ના રોજ, પક્ષકારો સમાધાન પર પહોંચ્યા અને તેના આધારે, બલદેવ દાસના કાનૂની પ્રતિનિધિઓના હાથમાં રહેલી એસ્ટેટ સામે અડધા ખર્ચની રકમ રૂ. ૪૨૫ આના વગેરે સાથે દાવામાં માંગવામાં આવેલી પૂરી રકમ માટે વાદીની તરફેણમાં એક સાદું નાણાંનું હુકમનામું પસાર કરવામાં આવ્યું. આ હુકમનામાની બજવણીના કેટલાક પ્રયાસો જે સફળ રહ્યા ન હતા તે પછી. બજવણી માટેની વર્તમાન અરજી હુકમનામાધારક દ્વારા ૧૩મી માર્ચ, ૧૯૪૫ ના રોજ અંબાલાના સિનિયર સબઓર્ડિનેટ જજની કોર્ટમાં દાખલ કરવામાં આવી હતી અને તેમાં રહેલી પ્રાર્થના મુજબ, કોર્ટે અપીલકર્તાઓના કબજામાં રહેલી અને અબ્દુલ્લાપુર નામના સ્થળે આવેલી કેટલીક દુકાનો ધરાવતી કેટલીક સ્થાવર મિલકતો ટાંચમાં લેવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો. ૨૩મી એપ્રિલ, ૧૯૪૫ ના રોજ, અપીલકર્તાઓએ કલમ ૪૭, સિવિલ પ્રોસિજર કોડ હેઠળ વાંધાઓ નોંધાવ્યા, અને તેઓએ મિલકતોની ટાંચનો મુખ્યત્વે એ આધાર પર વિરોધ કર્યો કે તે મિલકતો બલદેવ દાસની ન હતી પરંતુ વાંધા ઉઠાવનારાઓની અલગ અને વિશિષ્ટ મિલકતો હતી જે તેઓએ હુકમનામું પસાર થયાના ઘણા સમય પહેલા તેમના પિતા સાથેના વિભાજન પર મેળવી હતી. એવો આગ્રહ કરવામાં આવ્યો હતો કે આ મિલકતો હુકમનામાની બાકી રકમની સંતોષ માટે જવાબદાર ઠેરવી શકાય નહીં જે હુકમનામાની શરતો હેઠળ જ બલદેવ દાસ દ્વારા પાછળ છોડવામાં આવેલી એસ્ટેટમાંથી વસૂલવાની હતી.

પક્ષકારો અને તેમના દ્વારા રજૂ કરાયેલા પુરાવા સાંભળ્યા પછી સબઓર્ડિનેટ જજ એ નિષ્કર્ષ પર આવ્યા કે હકીકતમાં ૧૯૨૮ ના વર્ષમાં બલદેવ દાસ અને તેના પુત્રો વચ્ચે વિભાજન થયું હતું અને તેના પરિણામે, હુકમનામાધારકના કહેવાથી ટાંચમાં લેવાયેલી મિલકતો પુત્રોના હિસ્સામાં ફાળવવામાં આવી હતી. જે હુકમનામાની બજવણી માંગવામાં આવી હતી તે વિભાજન પછી મેળવવામાં આવ્યું હતું, પરંતુ તે દેવાના સંબંધમાં હતું જે પિતા દ્વારા તે પહેલાં લેવામાં આવ્યું હતું. આ સંજોગોમાં એવું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે પુત્રોનો અલગ હિસ્સો જે તેઓને વિભાજન પર મળ્યો હતો તે હિન્દુ કાયદા હેઠળ તેમના પિતાના વિભાજન પૂર્વેના દેવા માટે જવાબદાર હતો જો તે અનૈતિક ન હોય અને સિવિલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૫૩ હેઠળ હુકમનામાધારક આવી મિલકતો સામે હુકમનામાની બજવણી કરવા માટે હકદાર હતા. વાંધા ઉઠાવનારાઓએ તેમની અરજીમાં એવો કોઈ મુદ્દો ઉઠાવ્યો ન હોવાથી કે હુકમનામા દ્વારા આવરી લેવામાં આવેલ દેવું અનૈતિકતાથી દૂષિત હતું, કલમ ૪૭, સિવિલ પ્રોસિજર કોડ હેઠળના વાંધાઓ ફગાવી દેવામાં આવ્યા હતા. વાંધા ઉઠાવનારાઓએ ત્યારબાદ પૂર્વ પંજાબની હાઈકોર્ટમાં અપીલ કરી જેની સુનાવણી રહેમાન ન્યાયમૂર્તિએ સિંગલ જજ તરીકે કરી હતી. વિદ્વાન ન્યાયાધીશે અપીલ ફગાવી દીધી અને સબઓર્ડિનેટ જજના નિર્ણયને સમર્થન આપ્યું. લેટર્સ પેટન્ટ હેઠળ ડિવિઝન બેન્ચમાં કરવામાં આવેલી વધુ અપીલ પણ ફગાવી દેવામાં આવી હતી અને આ અપીલમાં અમારી સમક્ષ લેટર્સ પેટન્ટ બેન્ચના ચુકાદાની ઔચિત્યને પડકારવામાં આવી છે.

અપીલકર્તાઓ વતી હાજર રહેલા શ્રી કુંઝરુએ અપીલના સમર્થનમાં ત્રિ-પાંખિયા દલીલો રજૂ કરી. તેમણે પ્રથમ સ્થાને દલીલ કરી કે સમાધાન હુકમનામાની શરતો હેઠળ હુકમનામાધારક માત્ર તેના કાનૂની પ્રતિનિધિઓના હાથમાં રહેલી બલદેવ દાસની મિલકતો સામે જ કાર્યવાહી કરી શકે છે અને અપીલકર્તાઓની કોઈપણ મિલકત હુકમનામાની સંતોષ માટે જવાબદાર ઠેરવી શકાય નહીં. રજૂ કરવામાં આવેલી બીજી દલીલ એ છે કે પ્રસ્તુત કેસમાં હુકમનામું પિતા અને તેના પુત્રો વચ્ચે સંયુક્ત કુટુંબની મિલકતના વિભાજન પછી મેળવવામાં આવ્યું હોવાથી, વિભાજન પર મેળવેલી પુત્રોની અલગ મિલકત પિતાના દેવા માટે હિન્દુ કાયદા હેઠળ જવાબદાર નથી. એવો આગ્રહ કરવામાં આવે છે કે કોઈ પણ સંજોગોમાં જો પુત્રો દ્વારા પિતાનું વિભાજન પૂર્વેનું દેવું ચૂકવવાની કોઈ પવિત્ર જવાબદારી હોય, તો આવી જવાબદારી પુત્રો સામે, માત્ર યોગ્ય રીતે દાખલ કરાયેલા દાવામાં જ લાગુ કરી શકાય છે અને પિતાના જીવનકાળ દરમિયાન એકલા પિતા સામે લાવવામાં આવેલ દાવામાં મેળવેલા હુકમનામાની બજવણી દ્વારા નહીં જેમાં પિતાના મૃત્યુ પછી પુત્રોને કાનૂની પ્રતિનિધિઓ તરીકે પક્ષકાર બનાવવામાં આવ્યા હોય.

જ્યાં સુધી પ્રથમ મુદ્દાનો સંબંધ છે, શ્રી કુંઝરુ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલ પ્રશ્નનો નિર્ણય સમાધાન હુકમનામાની શરતો પર મૂકવામાં આવનાર અર્થઘટન પર નિર્ભર છે. કોર્ટ દ્વારા તૈયાર કરાયેલ હુકમનામાનો ઓપરેટિવ (કાર્યકારી) ભાગ આ પ્રમાણે છે:

"એવો આદેશ આપવામાં આવે છે કે પક્ષકારોએ સમાધાન કરી લીધું હોવાથી, સમાધાનની શરતો અનુસાર હુકમનામું વાદીની તરફેણમાં બલદેવ દાસ મૃતકના કાનૂની પ્રતિનિધિઓના કબજામાં રહેલી એસ્ટેટ સામે આથી પસાર કરવામાં આવે છે. એવો પણ આદેશ આપવામાં આવે છે કે પ્રતિવાદીઓ દાવાનો અડધો ખર્ચ રૂ. ૪૨૫-૭-૦ પણ ચૂકવે."

પક્ષકારો દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અને હુકમનામાનો ભાગ બનાવવામાં આવેલી કોઈ સમાધાન અરજી ન હતી, પરંતુ રેકૉર્ડ પર બે નિવેદનો છે, એક પન્નાલાલ, અપીલકર્તા નં. ૧ દ્વારા પોતાના અને પોતાની માતા વતી, અને બીજું વાદીના સ્પેશિયલ એજન્ટ લાલા હરપ્રસાદ દ્વારા, જે સમાધાનની શરતો દર્શાવે છે. શરતો હુકમનામામાં જ છે તે રીતે જ શબ્દબદ્ધ કરવામાં આવી છે અને તે એવી અસરની છે કે દાવામાં માંગવામાં આવેલી રકમ સાથે અડધા ખર્ચ માટેનું હુકમનામું મૃતક બલદેવ દાસની મિલકત સામે આપવામાં આવશે. શ્રી કુંઝરુ દ્વારા દલીલ કરવામાં આવી છે કે હુકમનામામાં આવતી "મૃતક બલદેવ દાસની એસ્ટેટ" અભિવ્યક્તિનો અર્થ અને સંદર્ભ બલદેવ દાસના મૃત્યુની તારીખે તેની મિલકત હોવો જોઈએ અને તેમાં એવી કોઈ મિલકતનો સમાવેશ થઈ શકે નહીં જે પુત્રોએ તેમના પિતા સાથે તેમના જીવનકાળ દરમિયાન વિભાજન પર મેળવી હોય અને જેના સંબંધમાં પિતાના મૃત્યુ સમયે કોઈ હિત ન હોય. વિદ્વાન વકીલ દ્વારા આ સંબંધમાં એ હકીકત પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે કે જ્યારે અપીલકર્તાઓને ગીરો દાવામાં તેમના મૃતક પિતાના કાનૂની પ્રતિનિધિ તરીકે

રેકૉર્ડ પર લાવવામાં આવ્યા હતા, ત્યારે તેઓએ તેમના લેખિત નિવેદનમાં સ્પષ્ટપણે ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે દાવાની તારીખના ઘણા સમય પહેલાં તેમની અને તેમના પિતા વચ્ચે વિભાજન થયું હતું જેના પરિણામે ગીરવે મૂકેલી મિલકતો તેમને ફાળવવામાં આવી હતી. આના પર વાદીએ ગીરો હુકમનામા અથવા સંયુક્ત કુટુંબ સામે કોઈપણ રાહત માટેનો પોતાનો દાવો ચોક્કસપણે છોડી દીધો અને આખરે તેના વારસદારોના હાથમાં રહેલી બલદેવ દાસની અંગત સંપત્તિ સામે બજવણી કરી શકાય તેવા નાણાંના હુકમનામા માટે સંમત થઈ. આ સંજોગોમાં, એવો આગ્રહ કરવામાં આવે છે કે જો પક્ષકારોનો ઈરાદો એવો હતો કે હુકમનામાધારક પુત્રોની અલગ મિલકત સામે કાર્યવાહી કરવા હકદાર હશે તો સમાધાન હુકમનામામાં તે અસરની જોગવાઈ દાખલ કરવા કરતાં બીજું કંઈ સરળ ન હોઈ શકે. આ દલીલમાં નિઃશંકપણે દેખીતું બળ છે પરંતુ પ્રશ્નનું બીજું પાસું પણ છે જેના પર વિચાર કરવાની જરૂર છે. આ દાવામાં જે હુકમનામું પસાર કરવામાં આવ્યું હતું તેની શરતો, જોકે પક્ષકારોની સંમતિ પર આધારિત છે, તે સિવિલ પ્રોસિજર કોડની કલમ પર (૧) દ્વારા કલ્પના કરવામાં આવેલી શરતો જેવી જ છે. તે મૃતકના કાનૂની પ્રતિનિધિઓ સામે પસાર કરાયેલ નાણાં માટેનું હુકમનામું હતું. દેવાદાર અને તે સ્પષ્ટપણે પ્રદાન કરે છે કે હુકમનામાની રકમ કાનૂની પ્રતિનિધિઓના હાથમાં રહેલી મૃતકની એસ્ટેટમાંથી વસૂલવાની હતી. સામાવાળા વતી એવી દલીલ કરવામાં આવી છે, અને અમને લાગે છે કે તે યોગ્ય છે, કે કારણ કે હુકમનામું સિવિલ પ્રોસિજર કોડની કલમ પર(૧) ની શરતોને પૂર્ણ કરે છે, તેથી તે તમામ અસરોને આકર્ષિત કરશે જે કાયદા દ્વારા તે પાત્રના

હુકમનામા સાથે જોડાયેલી છે. પરિણામે હુકમનામાધારક કોડની કલમ ૫૩ ની જોગવાઈઓની મદદ માંગવા માટે હકદાર બનશે; અને જો પુત્રોના હાથમાં એવી કોઈ પણ મિલકત હોય જે તેઓને તેમના પિતા પાસેથી વારસામાં મળી હોય તે સિવાય, પિતાના દેવા ચૂકવવા માટે હિન્દુ કાયદા હેઠળ જવાબદાર હોય, તો તેવી મિલકતને સિવિલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૫૩ ની જોગવાઈના આધારે હુકમનામાની બજવણીમાં હુકમનામાધારક દ્વારા પહોંચી શકાશે. શું પિતાના જીવનકાળ દરમિયાન પુત્રોએ વિભાજન પર મેળવેલી મિલકત વિભાજન પછી પસાર થયેલા હુકમનામા દ્વારા આવરી લેવામાં આવતા દેવા માટે જવાબદાર છે અને શું કલમ ૫૩ આ પાત્રના કેસમાં બિલકુલ લાગુ પડે છે તે પ્રશ્નો છે જે આપણે અપીલકર્તાઓ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલા બીજા અને ત્રીજા મુદ્દાઓના સંબંધમાં નક્કી કરવા પડશે. કલમ ૫૩, સિવિલ પ્રોસિજર કોડ, એવું સ્વીકારવામાં આવે છે કે તે માત્ર પ્રક્રિયાનો નિયમ છે, તે કોઈ નોંધપાત્ર અધિકાર બનાવી કે છીનવી શકતો નથી. હિન્દુ કાયદા હેઠળ ચોક્કસ સંજોગોમાં પિતાના દેવા ચૂકવવાની પુત્રોની જવાબદારી અસ્તિત્વમાં હોય ત્યારે જ કલમનું સંચાલન આકર્ષાય છે અન્યથા નહીં. હુકમનામું સમાધાન હુકમનામું હોવાને કારણે અન્ય એકમાત્ર પ્રશ્ન ઉભો થઈ શકે છે, તે એ છે કે શું પક્ષકારોએ પોતે જ કરાર દ્વારા, સિવિલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૫૩ ના સંચાલનને બાકાત રાખ્યું છે. પક્ષકારો માટે પરસ્પર એવું નક્કી કરવું ચોક્કસપણે શક્ય છે કે હુકમનામાની બજવણી માત્ર કોઈ ચોક્કસ મિલકત સામે જ થવી જોઈએ અને અન્ય કોઈ સામે નહીં, પરંતુ જ્યારે કોઈ વૈધાનિક અધિકાર કરાર દ્વારા રદ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવે છે, ત્યારે બાકાત

રાખવાના સ્પષ્ટ શબ્દોનો ઉપયોગ કરવો જરૂરી છે. બાકાતનું અનુમાન માત્ર એ હકીકત પરથી ન કરી શકાય કે સમાધાનમાં આવા અધિકારનો કોઈ સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો નથી. પ્રસ્તુત કેસમાં સમાધાન હુકમનામામાં હુકમનામાધારકને કોડની અન્ય જોગવાઈઓનો લાભ લેવાના અધિકાર વિશે કંઈ કહેવામાં આવ્યું ન હોવાથી જે તેને કાયદામાં ઉપલબ્ધ હોઈ શકે, અમે એવું ન કહી શકીએ કે વાદીએ કરાર દ્વારા સ્પષ્ટપણે તે અધિકારો છોડી દીધા છે. તેથી, પ્રથમ મુદ્દો, પોતાની જાતે અપીલકર્તાઓ માટે કોઈ મદદરૂપ નથી.

હવે આપણે શ્રી કુંઝરુ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલા અન્ય બે મુદ્દાઓ પર આવીએ છીએ અને કારણ કે તેઓ એકબીજા સાથે જોડાયેલા છે તેથી તેમને એકસાથે હાથમાં લેવા અનુકૂળ રહેશે. આ મુદ્દાઓમાં પિતાના દેવા ચૂકવવા માટે દાયભાગ સ્કૂલ સિવાયના હિન્દુ કાયદા હેઠળ પુત્રની જવાબદારી સંબંધિત કંઈક અંશે વિવાદાસ્પદ પ્રશ્ન પર વિચારણા શામેલ છે, જોકે શરત એ છે કે તેઓ અનૈતિકતાથી દૂષિત ન હોય. હિન્દુ સ્મૃતિ લેખકોના મતે, દેવું એ માત્ર કાનૂની જવાબદારી નથી, પરંતુ દેવું ન ચૂકવવું એ પાપ છે, જેના પરિણામો મૃત્યુ પછી પણ દેવાદારનો પીછો કરે છે. બૃહસ્પતિને આભારી એક લખાણ(૧), જણાવે છે:

"જેણે ઉધાર લીધેલી રકમ કે તેના જેવું કંઈક પ્રાપ્ત કર્યું હોય અને તે માલિકને પાછું ન આપે, તે પછીથી લેણદારના ઘરમાં ગુલામ, નોકર, સ્ત્રી અથવા ચતુષ્પાદ તરીકે જન્મશે."

એવા અન્ય લખાણો છે જે કહે છે કે દેવાદાર વ્યક્તિ નરકમાં જાય છે. તેથી

હિન્દુ કાયદા-નિર્માતાઓએ માણસના વંશજો, તેના પુત્ર, પૌત્ર અને પ્રપૌત્ર પર તેમના પૂર્વજના દેવા ચૂકવવાની અને ન ચૂકવવાના પરિણામે મૃત્યુ પછીની ચાતનાઓમાંથી તેને મુક્ત કરવાની પવિત્ર ફરજ લાદી છે. મૂળ ગ્રંથોમાં આ બાબતે પુત્રો, પૌત્રો અને પ્રપૌત્રો પર રહેલી જવાબદારી અંગે તફાવત દર્શાવવામાં આવ્યો છે. પુત્ર પૂર્વજોના દેવાને જાણે કે તે પોતાનું હોય તે રીતે વ્યાજ સાથે ચૂકવવા માટે બંધાયેલો છે અને તેને મળેલી કોઈ પણ સંપત્તિને ધ્યાનમાં લીધા વિના. પૌત્રની જવાબદારી પણ એટલી જ છે સિવાય કે તેણે કોઈ વ્યાજ ચૂકવવાનું નથી; પરંતુ પ્રપૌત્રના સંદર્ભમાં જવાબદારી ત્યારે જ ઊભી થાય છે જ્યારે તેને તેના પૂર્વજ પાસેથી સંપત્તિ મળી હોય. ન્યાયિક નિર્ણયો દ્વારા હવે તે સ્થાપિત થઈ ગયું છે કે પૂર્વજોના દેવા ચૂકવવાની જવાબદારી જ્યાં સુધી છે ત્યાં સુધી પુત્ર, પૌત્ર અને પ્રપૌત્ર વચ્ચે કોઈ તફાવત નથી; પરંતુ તેમાંથી કોઈ પણ વ્યક્તિગત નથી

(૧) કોલબ્રુક્સ કાયજેસ્ટ I, ૨૨૮ જુઓ.

કોઈપણ અસ્કયામતો પ્રાપ્ત કર્યા સિવાય આ બાબતમાં જવાબદારી (૧). તેથી સ્થિતિ એવી છે કે પુત્ર તેના પિતાના દેવા માટે વ્યક્તિગત રીતે જવાબદાર નથી ભલે તે દેવું કોઈ અનૈતિક હેતુ માટે લેવામાં આવ્યું ન હોય અને આ જવાબદારી માત્ર તેને સંયુક્ત કુટુંબની મિલકતમાં તેના હિસ્સામાં મળેલી અસ્કયામતો અથવા આવી મિલકતમાં તેના હિત પૂરતી મર્યાદિત છે અને તે તેની પોતાની કમાણી સાથે જોડાયેલી નથી. ફરજ ધાર્મિક કે નૈતિક હોવાથી, જો દેવું

અનૈતિકતા કે દુર્ગુણથી દૂષિત હોય તો તેનું અસ્તિત્વ સમાપ્ત થઈ જાય છે. ગ્રંથ લેખકોના મતે, આ જવાબદારી સામાન્ય રીતે પિતાના મૃત્યુ પર ઊભી થાય છે; પરંતુ પિતાના જીવનકાળ દરમિયાન પણ પુત્ર અમુક અપવાદરૂપ સંજોગોમાં તેના પિતાના દેવા ચૂકવવા માટે બંધાયેલો છે, દા.ત., જ્યારે પિતા કોઈ રોગથી પીડિત હોય અથવા પાગલ થઈ ગયો હોય અથવા ખૂબ વૃદ્ધ થઈ ગયો હોય અથવા લાંબા સમયથી તેના દેશથી દૂર હોય અથવા સન્યાસી બનીને નાગરિક મૃત્યુ પામ્યો હોય (૨). હવે એવું કહી શકાય કે તે સારી રીતે સ્થાપિત છે કે પિતા જીવિત હોય કે મૃત્યુ પામેલો હોય, તેના દેવા ચૂકવવાની પુત્રની પવિત્ર જવાબદારી અસ્તિત્વમાં છે (૩). આમ પિતા માટે, તેના જીવનકાળ દરમિયાન, કોઈપણ સંયુક્ત કુટુંબની મિલકતને, જેમાં તેના પુત્રોના હિતોનો પણ સમાવેશ થાય છે, અગાઉના દેવાને ચૂકવવા માટે હસ્તાંતરિત કરવા ખુદ્ધું છે, જે કુટુંબની જરૂરિયાત અથવા લાભ માટે લેવામાં આવ્યું ન હોય, જો કે તે અનૈતિકતાથી દૂષિત ન હોય. લેણદાર માટે પણ પિતા સામે હુકમનામું મેળવવું અને તેની બજવણીમાં માત્ર પિતાનું જ નહીં પરંતુ સંયુક્ત એસ્ટેટમાં પુત્રનું હિત પણ વેચાણ માટે મૂકવું સમાન રીતે ખુદ્ધું છે. લેણદાર પુત્રોને આવા દાવામાં પક્ષકાર બનાવી શકે છે અને કોર્ટ પાસેથી એવો નિર્ણય મેળવી શકે છે કે દેવું પુત્રો દ્વારા ચૂકવવાપાત્ર યોગ્ય દેવું હતું. પરંતુ જો પુત્રોને પક્ષકાર ન બનાવવામાં આવે, તો પણ તેઓ વેચાણનો વિરોધ કરી શકતા નથી સિવાય કે તેઓ એ સ્થાપિત કરવામાં સફળ થાય કે દેવા અનૈતિક હેતુઓ માટે લેવામાં આવ્યા હતા. આ દરખાસ્તોને સુસ્થાપિત અને વાજબી રીતે વિવાદના ક્ષેત્રની બહાર કહી શકાય (૪). જોકે આ બધાનો

(૧) મસીતુલ્લાહ વિ. દામોદર પ્રસાદ, ૫૩ આઈ.એ. ૨૦૪ જુઓ.

(૨) મેઈન્સ હિન્દુ લો, ૧૧મી આવૃત્તિ, પૃષ્ઠ ૪૦૮ જુઓ.

(૩) બ્રિજ નારાયણ વિ. મંગળા પ્રસાદ, ૫૧ આઈ.એ. ૧૨૯ જુઓ.

(૪) ગિરધારી લાલ વિ. કંતૂ લાલ, ૧ આઈ.એ. ૩૨૧ મદન ઠાકુર વિ. કંતૂ લાલ, ૧ આઈ.એ. ૩૩૩; સૂરજ બંસી વિ. શિયો પ્રસાદ, ૬ આઈ.એ. ૮૮, બ્રિજ નારાયણ વિ. મંગળા પ્રસાદ, ૫૧ આઈ.એ. ૧૨૯ જુઓ.

સંદર્ભ એ સમયગાળા સાથે છે જ્યારે એસ્ટેટ સંયુક્ત રહે છે અને પિતા અને પુત્ર વચ્ચે સહભાગીદારી અસ્તિત્વમાં હોય છે. એમાં કોઈ શંકા નથી કે જ્યાં સુધી કુટુંબ અવિભાજિત રહે છે ત્યાં સુધી પિતા તેના પોતાના અંગત દેવાઓ જે અનૈતિકતાથી દૂષિત નથી તેને સંતોષવા માટે સમગ્ર પૂર્વજોની એસ્ટેટનું હસ્તાંતરણ કરવા માટે હકદાર છે. લેણદાર પણ પિતા દ્વારા લેવામાં આવેલા દેવાની વસૂલાત માટે સમગ્ર એસ્ટેટ સામે કાર્યવાહી કરવા માટે હકદાર છે. સ્થિતિ થોડી બદલાય છે જ્યારે પિતા અને પુત્રો વચ્ચેના વિભાજન દ્વારા સંયુક્ત કુટુંબનું વિભાજન થાય છે. ત્યારે પ્રશ્ન એ ઉભો થાય છે કે, શું કુટુંબ વિભાજિત થયા પછી પણ પુત્રો પિતાના દેવા માટે જવાબદાર રહે છે; અને શું લેણદાર દાવા દ્વારા અથવા એકલા પિતા સામે મેળવેલા હુકમનામાની બજવણી દ્વારા તેના બાકી નાણાંની વસૂલાત માટે વિભાજન પર પુત્રોને ફાળવવામાં આવેલા હિસ્સાઓ સામે કાર્યવાહી કરી શકે છે? એ સ્વીકારવું જોઈએ કે ન્યાયિક નિર્ણયો દ્વારા વિકસિત આ વિષય પરનો કાયદો હંમેશાં સુસંગત અથવા સમાન રહ્યો નથી અને કેટલાક ન્યાયાધીશોના નિવેદનો કાયદાને અમલમાં મૂકવામાં સામેલ વિવિધ પ્રશ્નોના તેમના અભિગમમાં કરારનો અભાવ દર્શાવે છે.

વિભાજન પછી પિતા દ્વારા લેવામાં આવેલા દેવાના સંબંધમાં, તેમાં કોઈ વિવાદ નથી કે પુત્રો આવા દેવા માટે જવાબદાર નથી. પિતા વિભાજન પર જે હિસ્સો મેળવે છે અને જે તેના મૃત્યુ પછી તેના પુત્રો પાસે આવે છે, તે ચોક્કસપણે પુત્રોના હાથમાં, પિતાના લેણદારોને ઉપલબ્ધ હોઈ શકે છે, પરંતુ વિભાજન પર પુત્રોને ફાળવવામાં આવેલા હિસ્સાને પિતાના વિભાજન પછીના દેવા માટે ક્યારેય જવાબદાર ઠેરવી શકાય નહીં(૧). પ્રશ્ન જે આપણા વર્તમાન હેતુ માટે ભૌતિક છે તે એ છે કે શું પુત્રોને પિતા દ્વારા વિભાજન પહેલાં લેવામાં આવેલા અસુરક્ષિત દેવા માટે જવાબદાર ઠેરવી શકાય કે જેના સંદર્ભમાં લેણદારે વિભાજન થયા પછી તેનો દાવો દાખલ કર્યો અને હુકમનામું મેળવ્યું. આ મુદ્દા પર સ્વીકૃતપણે ન્યાયિક અભિપ્રાયમાં મતભેદ છે, જોકે મોટાભાગના નિર્ધારિત કેસો એ મતની તરફેણમાં છે કે પુત્રનો અલગ થયેલો હિસ્સો વિભાજન પછી પણ પિતાના વિભાજન પૂર્વેના દેવા માટે જવાબદાર રહે છે જે

(૧) મેઈન્સ હિન્દુ લો, ૧૧મી આવૃત્તિ, ૪૩૦ જુઓ.

ગેરકાયદેસર કે અનૈતિક નથી(૧). જુદા જુદા ન્યાયાધીશો દ્વારા આ મતને સમર્થન આપવા માટે આપવામાં આવેલા કારણો સમાન નથી અને બીજી બાજુ કેટલાક વિદ્વાન ન્યાયાધીશોના નિવેદનો છે, જોકે સંખ્યામાં થોડા છે, જે એવો મત વ્યક્ત કરે છે કે એકવાર વિભાજન થઈ જાય, પછી તેમના પિતાના દેવા ચૂકવવાની પુત્રોની જવાબદારીનો અંત આવે છે(૨).

લઘુમતીનો મત એવા આધાર પર આગળ વધે છે કે પુત્રની પવિત્ર

જવાબદારી ફક્ત તેના પિતા પ્રત્યે જ છે અને પુત્રની આ જવાબદારીને અનુરૂપ પિતાને અનૈતિક હેતુઓ માટે ન લેવામાં આવેલા અગાઉના દેવાને સંતોષવા માટે પુત્રના હિત સહિતની સમગ્ર સંયુક્ત મિલકતનું હસ્તાંતરણ કરવાનો અધિકાર છે. લેણદાર શું કરી શકે છે તે પિતાના આ અધિકારનો લાભ લઈ શકે છે અને દાવો અથવા બજવણીની કાર્યવાહી દ્વારા તેને અમલમાં મૂકી શકે છે; બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, પિતાના જીવનકાળ દરમિયાન પિતાના સામાન્ય કરાર લેણદારનો ઉપાય સંપૂર્ણપણે પિતાના પોતાના અંગત દેવાને સંતોષવા માટે સમગ્ર કુટુંબની મિલકતને હસ્તાંતરિત કરવાના પિતાના પોતાના અધિકાર પર આધારિત છે. વિભાજન થતાં જ પિતા આ અધિકાર ગુમાવે છે અને તે પછી, લેણદાર વધુ સારી સ્થિતિ પર કબજો કરી શકતો નથી અથવા એવા અધિકારોનો દાવો કરવાની મંજૂરી આપી શકતો નથી જે પિતા પાસે પોતે ન હોઈ શકે.

મોટા ભાગના ચુકાદાઓ દ્વારા જે મત સ્વીકારવામાં આવ્યો છે તેના સમર્થનમાં આપવામાં આવેલ તર્ક વોલર ન્યાયમૂર્તિએ મદ્રાસ કુલ બેંચ કેસમાં(૩) તેમના ચુકાદામાં આ પ્રમાણે વ્યક્ત કર્યો છે:

"સિદ્ધાંત પર, હું એવું કોઈ કારણ જોતો નથી કે શા માટે વિભાજનથી પુત્રના હિસ્સાને પિતાના વિભાજન પૂર્વેના દેવામાંથી મુક્તિ મળવી જોઈએ જેના માટે તે વિભાજન પહેલાં જવાબદાર હતો. લેણદાર સંયુક્ત કુટુંબની મિલકતની શાખ પર પિતાને નાણાં ધીરે છે. તેણે એવા વ્યવહાર દ્વારા તેની સુરક્ષાના એક ભાગ સિવાય બાકીના તમામ હિસ્સાથી

કેમ વંચિત થવું જોઈએ જેમાં તે પક્ષકાર ન હતો અને જેની તેને

(૧) જુઓ સુબ્રમણ્ય વિ. સભાપતિ, ૫૧ મદ્રાસ ૩૬૧ (એફ. બી.); અન્નાબટ વિ. શિવપ્પા, ૫૨ બોમ્બે ૩૭૬; જવાહર સિંહ વિ. પરદુમન, ૧૪ લાહોર ૩૮૮; અતુલ કૃષ્ણ વિ. લાલા નંદનજી, ૧૪ પટના ૭૩૨ (એફ.બી.); બાંકે લાલ વિ. દુર્ગા પ્રસાદ, ૫૩ અલ્હાબાદ ૮૬૮ (એફ.બી.); રઘુનંદન વિ. મતીરામ, ૬ લખનૌ ૪૮૭ (એફ.બી.).

(૨) કૃષ્ણસ્વામી વિ. રામાસ્વામી, ૨૨ મદ્રાસ ૫૧૮, વી. પી. વેંકટા વિ. વી. એસ. દીક્ષિતુલુ, ૪૧ મદ્રાસ ૧૩૬ જુઓ. સુબ્રમણ્ય વિ. સભાપતિ, ૫૧ મદ્રાસ ૩૬૧ (એફ.બી.) માં ઐયંગર ન્યાયમૂર્તિનો અસંમત ચુકાદો પણ જુઓ.

(૩) સુબ્રમણ્ય વિ. સવાપુર્થી, ૫૧ મદ્રાસ ૩૬૧ પૃષ્ઠ ૩૬૮ (એફ.બી) જુઓ.

ખબર ન હતી? અને પુત્રની પવિત્ર જવાબદારીનું શું થશે? વિભાજન પહેલાં તે ચોક્કસ દેવાના સંબંધમાં બંધનકર્તા હતું; શું તે તે દેવાને લાગુ પડવાનું બંધ કરી દે છે માત્ર એટલા માટે કે વિભાજન થયું છે?"

વિદ્વાન ન્યાયાધીશના અવલોકનનો પ્રથમ ભાગ અમને બહુ પ્રભાવિત કરતો નથી. અસુરક્ષિત લેણદાર, જેણે પિતાને નાણાં ઉછીના આપ્યા છે, તે કુટુંબની મિલકત પર કોઈ લિયન (lien - બોજો) અથવા ચાર્જ મેળવતો નથી, અને તેની સુરક્ષા ઓછી થવાનો કોઈ પ્રશ્ન બિલકુલ ઊભો થતો નથી. તેણે નાણાં ઉછીના લીધા હોવા છતાં પિતા મિલકતનું હસ્તાંતરણ કરવા માટે હકદાર રહે છે અને લેણદારની માત્ર અપેક્ષા ગમે તેટલી વાજબી હોય, જ્યાં સુધી તે તેને પૂરતું રક્ષણ આપવા માટે કાયદામાં જરૂરી પગલાં ન લે ત્યાં સુધી કાયદા દ્વારા તેની ખાતરી આપી શકાતી નથી.

વિદ્વાન ન્યાયાધીશના અવલોકનના પાછલા ભાગમાં ઉલ્લેખિત પવિત્ર જવાબદારીની હદને ચોક્કસપણે કાળજીપૂર્વક ધ્યાનમાં લેવાની જરૂર છે. અમને એવું લાગતું નથી કે એ કહેવું એકદમ સારું છે કે લેણદારનો દાવો સંપૂર્ણપણે પિતાની પુત્રના સંયુક્ત એસ્ટેટમાં હિત સાથે વ્યવહાર કરવાની સત્તા પર આધારિત છે. પિતાના તેના પોતાના અંગત દેવા ચૂકવવા માટે કુટુંબની મિલકતનું હસ્તાંતરણ કરવાનો અધિકાર એ પવિત્ર જવાબદારીના પરિણામોમાંનું એક હોઈ શકે છે જે હિન્દુ કાયદો પુત્રો પર લાદે છે અથવા તેને લાગુ કરવાના માધ્યમોમાંનું એક હોઈ શકે છે, પરંતુ તે ચોક્કસપણે સમગ્ર જવાબદારીનું માપ નથી. જેમ કે અમે પહેલેથી જ કહ્યું છે, કડક હિન્દુ સિદ્ધાંત મુજબ, પિતાના દેવા ચૂકવવાની પુત્રોની જવાબદારી સામાન્ય રીતે ત્યારે ઊભી થાય છે જ્યારે પિતા મૃત્યુ પામે છે, અક્ષમ થાય છે અથવા લાંબા સમય સુધી સાંભળવામાં આવતા નથી. આ ઘટનાઓમાં પિતા દ્વારા કુટુંબની મિલકતના હસ્તાંતરણનો કોઈ પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી, જોકે આ સંજોગોમાં જ પુત્ર તેના પિતાના દેવા ચૂકવવા માટે બંધાયેલો છે. જેમ કે સુલેમાન એ. સી. જે. એ બાંકે લાલ વિ. દુર્ગા પ્રસાદ (૧) ના કેસમાં કહ્યું હતું:

"હિન્દુ કાયદાના ગ્રંથોમાં જવાબદારી પવિત્ર જવાબદારી પર જ આધારિત છે અને પુત્રનો હિસ્સો વેચવાની પિતાની સત્તા પર નહીં."

આમ એ જોવું જરૂરી છે કે પુત્ર દ્વારા પિતાના વિભાજન પૂર્વેના દેવાની ચુકવણીના સંબંધમાં હિન્દુ લેખકો દ્વારા માન્યતા પ્રાપ્ત જવાબદારીની હદ કેટલી

છે.

(૧) (૧૯૩૧) ૫૩ અલ્હાબાદ ૮૬૮ પૃષ્ઠ ૮૭૬ (એફ.બી.).

ઉપર ઉલ્લેખિત અલ્હાબાદ પૂર્ણ પીઠ કેસમાં સુલેમાન એ સી.જે. અને મુખર્જી ન્યાયમૂર્તિના ચુકાદાઓમાં આ મુદ્દા પરના લગભગ તમામ સંબંધિત ગ્રંથો એકત્રિત કરવામાં આવ્યા છે. નારદનો એક ગ્રંથ જણાવે છે (૧) :

"પિતાની જવાબદારી પૂરી કર્યા પછી અને 'પિતાના દેવા ચૂકવ્યા પછી જે બાકી રહે છે તે ભાઈઓ દ્વારા વહેંચવામાં આવશે જેથી પિતા દેવાદાર ન રહે."

કાત્યાયન પણ કહે છે (૨):

"પુત્રો પિતા દ્વારા વચન આપેલા દેવા અને ભેટો ચૂકવશે અને બાકીના ભાગોને તિજ્જદ્વર વચ્ચે વહેંચશે."

મનુ (૩) માં એક વધુ ફકરો છે:

"પૈતૃક સંપત્તિની યોગ્ય વહેંચણી પછી જો પિતાનું કોઈ દેવું અથવા મિલકત મળી આવે તો ભાઈઓ તે પોતાની વચ્ચે સમાન રીતે વહેંચી લે."

યજ્ઞવલ્ક્ય (૪) અનુસાર:

"પુત્રોએ સંપત્તિ અને દેવા સમાન રીતે વહેંચવા જોઈએ."

તે સાચું છે કે આ ફકરાઓમાં જે વિભાજનની કલ્પના કરવામાં આવી છે તે પિતાના મૃત્યુ પછીનું છે, પરંતુ જ્યારે પણ વિભાજન થઈ શકે છે, ત્યારે હિન્દુ કાયદાનો જે દષ્ટિકોણ નિઃશંકપણે છે તે એ છે કે સહ-ભાગીદારો મિલકતનું વિભાજન કરી શકે તે પહેલાં કુટુંબની મિલકત પર બંધનકર્તા દેવા સંતોષવા જોઈએ અથવા તે માટે જોગવાઈ કરવી જોઈએ. સત નારાયણ વિ. દાસ (પ) માં, જ્યુડિશિયલ કમિટીએ ધ્યાન દોર્યું કે જ્યારે કુટુંબની એસ્ટેટનું વિભાજન થાય છે, ત્યારે અસ્કયામતો અને દેવા બંનેનો હિસાબ લેવો જરૂરી છે જેના માટે અવિભાજિત એસ્ટેટ જવાબદાર છે. તે કેસમાં અપીલકર્તાઓ વતી એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે પુત્રોની પવિત્ર જવાબદારી એ છે કે પિતા દ્વારા તેના અગાઉના દેવા માટે સંયુક્ત એસ્ટેટના હસ્તાંતરણ સામે વાંધો ન ઉઠાવો, જ્યાં સુધી તે અનૈતિક અથવા ગેરકાયદેસર ન હોય, પરંતુ આ દેવાઓ સંયુક્ત એસ્ટેટ પર એવી જવાબદારી ન હતી જેના માટે વિભાજન પહેલાં જોગવાઈ કરવાની જરૂર હતી. આ દલીલ જ્યુડિશિયલ કમિટીને પસંદ ન પડી અને તેમના મતે, જેમ કે તેઓએ ચુકાદામાં વ્યક્ત કર્યું હતું, સાચી બાબત એ હતી કે જ્યારે સંયુક્ત એસ્ટેટનું વિભાજન થાય ત્યારે આવી જવાબદારીની ચુકવણી માટે જોગવાઈ કરવી. જો આવી કોઈ જોગવાઈ ન હોય, તો "વિષ્ણુ (૧) દ્વારા નિર્દેશિત કર્યા મુજબ, વારસાના તેમના હિસ્સા અનુસાર તમામ પુત્રો દ્વારા દેવા અલગથી ચૂકવવાના છે." અમારા મતે, પિતાના વિભાજન પૂર્વેના દેવા માટે હિન્દુ કાયદા હેઠળ પુત્રોની જવાબદારીના સંબંધમાં લેવા માટેનો આ યોગ્ય મત છે. જ્યાં સુધી વિભાજન થયું ત્યારે આ દેવાની ચુકવણી માટે કોઈ વ્યવસ્થા ન હોય ત્યાં સુધી

પુત્રો વિભાજન પછી પણ આ દેવા ચૂકવવા માટે જવાબદાર છે. આ નોંધપાત્ર રીતે અલ્હાબાદ હાઈકોર્ટ દ્વારા ઉપર ઉલ્લેખિત પૂર્ણ પીઠ કેસમાં લેવામાં આવેલો મત છે અને તે અમને ન્યાય અને સમાનતાના સિદ્ધાંતો સાથે સંપૂર્ણ સુસંગત જણાય છે.

(૧) નારદ, ૧૩,૩૨.

(૨) ડૉ. ગંગા નાથ ઝા દ્વારા હિન્દુ લો ઈન ઇટ્સ સોર્સિસ, વોલ્યુમ I, પૃ. ૨૦૨ અવતરણ નં. ૨૧૧.

(૩) પ્રકરણ C. વી. ૨૧૮.

(૪) જે. સી. ઘોષનો હિન્દુ લો, વોલ્યુમ II, પૃષ્ઠ ૩૪૨.

(૫) (૧૯૩૬) ૬૩ આઈ એ ૩૮૪.

હવે પ્રશ્ન એ આવે છે કે દેવાની ચુકવણી માટેની વ્યવસ્થાનો અર્થ શું છે. "શુદ્ધબુદ્ધિપૂર્વકના (bona fide)" અને "ખરાબ ઇરાદાવાળા (mala fide)" વિભાજન અભિવ્યક્તિઓનો વારંવાર વિવિધ નિર્ધારિત કેસોમાં આ સંદર્ભમાં ઉપયોગ થતો હોય તેવું લાગે છે. આવા અભિવ્યક્તિઓનો ઉપયોગ ઉપયોગી થવાને બદલે ઘણીવાર ભૂલ અને મૂંઝવણ તરફ દોરી જાય છે. જો ખરાબ ઇરાદાવાળા વિભાજનનો અર્થ એવો વિભાજન છે જેનો ઉદ્દેશ્ય એવા લેણદારોને વિલંબિત કરવાનો અને હરાવવાનો છે કે જેઓ સંયુક્ત કુટુંબની મિલકત પર દાવાઓ ધરાવે છે, તો દેખીતી રીતે આ એક કપટપૂર્ણ વ્યવહાર હશે જે કાયદામાં બંધનકર્તા નથી અને લેણદારો માટે તેને યોગ્ય માધ્યમો દ્વારા ટાળવા માટે ખુલ્લું રહેશે. તેવી જ રીતે પક્ષકારો વચ્ચે કામ કરવા માટે ન હોય તેવા માત્ર દેખાડાના

વિભાજનને અવગણી શકાય છે અને લેણદાર તેના ઉપાયો એવી રીતે લાગુ કરી શકે છે કે જાણે પક્ષકારો હજુ પણ સંયુક્ત હોય. પરંતુ વિભાજન એ અર્થમાં ખરાબ ઈરાદાવાળું હોવું જરૂરી નથી કે પક્ષકારોનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય લેણદારોના દાવાઓને હરાવવાનો હતો; જો તે સંયુક્ત કુટુંબની મિલકતમાંથી ચૂકવવાપાત્ર વાજબી દેવાની ચુકવણી માટે કોઈ વ્યવસ્થા અથવા જોગવાઈ કરતું નથી, તો પિતાના વિભાજન પૂર્વેના દેવાઓની ચુકવણી માટે પુત્રોની જવાબદારી હજુ પણ રહેશે. અમે માત્ર એ દર્શાવવા માંગીએ છીએ કે દેવાની ચુકવણી માટેની વ્યવસ્થા એવો અર્થ ધરાવતી નથી કે યોજ્ઞી સંપત્તિ વિભાજિત થાય તે પહેલાં આ દેવાઓની ચુકવણી માટે એક અલગ ફંડ અલગ રાખવું જોઈએ, અથવા પિતાને તેના લેણદારોની માંગ પૂરી કરવા માટે પૂરતા તેના કાયદેસર હિસ્સા ઉપરાંત કેટલીક વધારાની મિલકત આપવી જોઈએ. દેવાની ચુકવણી માટે યોગ્ય વ્યવસ્થા છે કે નહીં, તે દરેક વ્યક્તિગત કેસની હકીકતો અને સંજોગોના આધારે નક્કી કરવાનું રહેશે. અમે એવા કિસ્સાઓની કલ્પના કરી શકીએ છીએ કે જ્યાં પિતાને તેના પોતાના કાયદેસરના હિસ્સામાં ફાળવવામાં આવેલી મિલકત તેની પોતાની જરૂરિયાતો માટે પૂરતી કરતાં વધુ માનવામાં આવતી હતી અને તેણે તેના તમામ અંગત દેવા ચૂકવવાનું બીડું ઝડપ્યું હતું અને પુત્રોને તે અંગેની તેમની જવાબદારીમાંથી મુક્ત કર્યા હતા. તે કોઈ ચોક્કસ કેસના સંજોગોમાં લેણદારને ચૂકવવા માટેની યોગ્ય વ્યવસ્થા પણ ગણી શકાય. આખરે પોતાના દેવા ચૂકવવાની પ્રાથમિક જવાબદારી પિતાની પોતાની હોય છે અને જો પિતાના હાથમાં રહેલી મિલકત તે હેતુ માટે પૂરતી હોય તો પુત્રોને જવાબદાર ઠેરવવા

જોઈએ નહીં. જો વિભાજન વખતે કરવામાં આવેલી વ્યવસ્થા વાજબી અને યોગ્ય હોય, તો અસુરક્ષિત લેણદારને ફરિયાદ કરવાનું કોઈ કારણ હોઈ શકે નહીં. તે આવી વ્યવસ્થામાં પક્ષકાર નથી તે હકીકત, અમારા મતે, બિનમહત્વપૂર્ણ છે. અલબત્ત, જો વ્યવહાર કપટપૂર્ણ છે અથવા કામ કરવા માટેનો હેતુ નથી, તો તેને અવગણી શકાય અથવા બાજુ પર રાખી શકાય; પરંતુ અન્યથા તે અસુરક્ષિત લેણદારની ફરજ છે કે તેણે સાવચેત રહેવું જોઈએ કે ક્યાંક કોઈ કૌટુંબિક મિલકત જેના પર તેની પાસે કોઈ ચાર્જ અથવા લિયન નથી તે તેના લેણાંની વસૂલાત માટે ઓછી થઈ ન જાય.

આમ, અમારા મતે, પુત્ર, વિભાજન પછી પણ તેના પિતાના વિભાજન પૂર્વેના દેવા માટે જવાબદાર છે જે અનૈતિક અથવા ગેરકાયદેસર નથી અને જેની ચુકવણી માટે વિભાજનની તારીખે કોઈ વ્યવસ્થા કરવામાં આવી ન હતી. હવે પ્રશ્ન એ છે કે, પિતાના જીવનકાળ દરમિયાન કે તેના મૃત્યુ પછી લેણદાર દ્વારા આ જવાબદારી કેવી રીતે લાગુ કરવામાં આવશે? તે અસંખ્ય કેસોમાં ઠેરવવામાં આવ્યું છે(૧) - જે તમામ પિતાના વિભાજન પૂર્વેના દેવા ચૂકવવાની પુત્રની જવાબદારીને માન્યતા આપે છે - કે આવા દેવાના સંબંધમાં વિભાજન પછી એકલા પિતા સામે મેળવેલ હુકમનામું વિભાજન પર પુત્રને ફાળવવામાં આવેલી મિલકત સામે બજવણી કરી શકાશે નહીં. તેઓ એવું ઠેરવવામાં સંમત થાય છે કે તેમના હિસ્સા સુધી પહોંચી શકાય તે પહેલાં પુત્રો સામે અલગ અને સ્વતંત્ર દાવો દાખલ કરવો આવશ્યક છે. આ નિર્ણયો અંતર્ગત સિદ્ધાંતો અમને એકદમ યોગ્ય

લાગે છે. વિભાજન થયા પછી, પિતા હવે કુટુંબનું પ્રતિનિધિત્વ કરી શકશે નહીં અને એકલા તેની સામે મેળવેલ હુકમનામું અલગ થયેલા પુત્રો માટે બંધનકર્તા બની શકશે નહીં. બીજા સ્થાને, પોતાના અંગત દેવાની સંતોષ માટે પુત્રોના હિતોનું વેચાણ કરવાની પિતા દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતી સત્તાનો વિભાજન સાથે અંત આવે છે. કારણ કે પુત્રોનો અલગ હિસ્સો પિતાનો છે તેવું કહી શકાય નહીં કે ન તો તેની પાસે તેની પર અથવા તેના નફા પર કોઈ નિકાલ કરવાની સત્તા છે જેનો ઉપયોગ તે પોતાના લાભ માટે કરી શકે, સિવિલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૬૦ ની જોગવાઈ પિતા સામેના હુકમનામાની બજવણીમાં આવી કોઈપણ મિલકતની ટાંચ અને વેચાણમાં અવરોધ તરીકે કામ કરશે. નાગપુર હાઈકોર્ટ(૨) દ્વારા નીચેના ફકરાઓમાં સ્થિતિ યોગ્ય રીતે જણાવવામાં આવી છે :

"પુત્ર પર ચોક્કસ દેવા ચૂકવવાની પવિત્ર જવાબદારી છે એવું કહેવું એક વાત છે; તેની મિલકત બજવણીમાં લઈ શકાય છે એવું કહેવું બીજી વાત છે. અમારા મતે, મિલકતને બજવણીમાં ત્યારે જ ટાંચમાં લઈ શકાય છે અને વેચી શકાય છે જો તે એવી મિલકતના પ્રકારમાં આવતી હોય કે જેને ટાંચમાં લઈ શકાય અને વેચી શકાય. તે શું છે, તે કલમ ૬૦ જોઈને જાણવા મળે છે. જ્યારે વ્યક્તિ કલમ ૬૦ જુએ છે ત્યારે વ્યક્તિને ખબર પડે છે કે પ્રશ્ન હેઠળની મિલકત કાં તો ચુકાદા-દેવાદારની હોવી જોઈએ અથવા તેની પાસે તેની નિકાલ કરવાની સત્તા હોવી જોઈએ. વિભાજન પછી, પુત્રને મળતો હિસ્સો પિતાનો નથી હોતો અને પિતા પાસે તેના પર

કોઈ નિકાલ કરવાની સત્તા હોતી નથી. તેથી આવી મિલકત કલમ ૬૦ ની અંદર આવતી નથી..... તેનો અર્થ એવો નથી કે પુત્ર

(૧) કામેશ્વરમ્માય. વેંકટસુબ્બા ૩૮ મદ્રાસ ૧૧૨૦; સુબ્રમણ્ય વિ. સુબાપતિ, ૫૧ મદ્રાસ ૩૬૧; થિરુમલ; મુથુ વિ. સુબ્રમણ્યા, એ. આઈ. આર. ૧૯૩૭ મદ્રાસ ૪૫૮; સૂરજમલ વિ. મોતીરામ, ૧૯૩૯ બોમ્બે ૬૫૮, અતુલ કૃષ્ણ વિ. લાલા નંદનજી, ૧૪ પટના ૭૩૨; ગોવિંદરામ વિ. નથુલાલ, આઈ. એલ. આર. ૧૯૩૮ નાગપુર ૧૦ જુઓ.

(૨) જૈનારાયણ વિ. સોનાજી, એ. આઈ. આર. ૧૯૩૮ નાગપુર ૨૪ પૃષ્ઠ ૨૯ જુઓ.

ને જવાબદાર ઠેરવી શકાય નહીં. જો તે જામીનદાર બન્યો હોત તો તેને તેના પિતાના દેવા માટે જવાબદાર ઠેરવી શકાયો હોત; પવિત્ર જવાબદારીના નિયમ હેઠળ તેને જવાબદાર ઠેરવી શકાય છે. બંને કિસ્સાઓમાં, શું તેની જવાબદારી એ સ્વરૂપ લઈ શકે છે કે તેની મિલકત બજવાણીમાં જપ્ત કરવામાં આવે અને તેની સામે કોઈ પૂર્વ કાર્યવાહી કર્યા વિના વેચવામાં આવે, અને તેને એ પ્રશ્ન ઉઠાવવા માટે છોડી દેવામાં આવે કે શું જામીનદાર તરીકેની તેની જવાબદારી અથવા પવિત્ર જવાબદારીના નિયમ હેઠળની જવાબદારી તેને બજવાણીમાં દાવો કરવાથી અટકાવે છે."

તેમાં કોઈ વિવાદ નથી કે સિવિલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૫૩ ની જોગવાઈને પિતા હજુ પણ જીવિત હોય તેવા કિસ્સામાં લાગુ કરી શકાય નહીં.

હવે આપણે કેસના છેલ્લા અને સૌથી વિવાદાસ્પદ મુદ્દા પર આવીએ છીએ, એટલે કે, વિભાજન પહેલાં લીધેલા દેવાના સંબંધમાં મૃત દેવાદારના કાનૂની

પ્રતિનિધિઓ તરીકે અલગ થયેલા પુત્રો સામે પસાર કરાયેલ હુકમનામું આવા પુત્રો દ્વારા વિભાજન વખતે મેળવેલા હિસ્સા સામે બજવણી કરી શકાય કે કેમ? અગાઉ જણાવ્યા મુજબ, કુટુંબની મિલકતમાં અલગ થયેલા પુત્રોના હિસ્સાને વિભાજન પૂર્વેના દેવા માટે જવાબદાર ઠેરવી શકાય છે, જો કે તેઓ અનૈતિકતાથી દૂષિત ન હોય અને વિભાજન સમયે આવા દેવાની ચુકવણી માટે કોઈ વ્યવસ્થા કરવામાં આવી ન હોય. જોકે, પ્રશ્ન એ છે કે શું આ બજવણીની કાર્યવાહીમાં થઈ શકે છે અથવા આ હેતુ માટે અલગ દાવો લાવવો પડશે. શ્રી કુંઝરુ દલીલ કરે છે કે પિતાના જીવનકાળ દરમિયાન તેની સામેના હુકમનામાની બજવણીમાં જે ન થઈ શક્યું તે તેના મૃત્યુ પછી સંભવતઃ થઈ શકે નહીં કારણ કે દાવો પડતર હતો તે દરમિયાન પિતા મૃત્યુ પામ્યા અને પુત્રોને તેમના પોતાના અધિકારમાં નહીં પરંતુ તેમના મૃતક પિતાના પ્રતિનિધિઓ તરીકે પ્રતિવાદી તરીકે પક્ષકાર બનાવવામાં આવ્યા. એવો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે કે પ્રસ્તુત કેસમાં અપીલકર્તાઓને એવી કોઈ દલીલ ઉઠાવવાની મંજૂરી આપવામાં આવી ન હતી કે જે તેમના પિતા દ્વારા લઈ શકાઈ ન હોત અને તેમને ક્યારેય એ દર્શાવવાની તક મળી ન હતી કે તેઓ હિન્દુ કાયદા હેઠળ આ દેવા માટે જવાબદાર નથી. તે નિઃશંકપણે સાચું છે કે પુત્રો સામે કોઈ જવાબદારી લાગુ કરી શકાય નહીં સિવાય કે તેમને એ દર્શાવવાની તક આપવામાં આવે કે તેઓ હિન્દુ કાયદા હેઠળ દેવા માટે જવાબદાર નથી; પરંતુ આ તક ચોક્કસપણે તેમને બજવણીની કાર્યવાહીમાં પણ આપી શકાય છે. પિતાના જીવનકાળ દરમિયાન માત્ર તેની સામેનું હુકમનામું સંભવતઃ તેના કાનૂની પ્રતિનિધિ તરીકે તેના પુત્રો સામે બજવણી કરી શકાય નહીં. જેમ કે અમે અગાઉ

કહ્યું છે, વિભાજન પછી પિતા સામેનું હુકમનામું પુત્રો સામેનું હુકમનામું હોવાનું માની શકાય નહીં અને સિવિલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૬૦ હેઠળ પુત્રોના અલગ હિસ્સાની કોઈ ટાંચ અને વેચાણ સ્વીકાર્ય રહેશે નહીં. જોકે, જો પુત્રોને તેમના પિતાના કાનૂની પ્રતિનિધિઓ તરીકે દાવામાં પક્ષકાર બનાવવામાં આવે અને તેમના હાથમાં રહેલી મૃતક પ્રતિવાદીની અસ્કયામતો પૂરતું મર્યાદિત હુકમનામું તેમની સામે પસાર કરવામાં આવે તો પરિસ્થિતિ ભૌતિક રીતે અલગ હશે. આવા હુકમનામાની બજવણી માટેની કાર્યવાહી સિવિલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૪૭ ની કામગીરીને આકર્ષિત કરશે જે અંતર્ગત જેમાં હુકમનામું પસાર કરવામાં આવ્યું હતું તે દાવાના પક્ષકારો અથવા તેમના પ્રતિનિધિઓ વચ્ચે હુકમનામાની બજવણી, મુક્તિ અને સંતોષ સંબંધિત તમામ પ્રશ્નોનો નિર્ણય બજવણીની કાર્યવાહીમાં લેવાનો રહેશે અને અલગ દાવો કરીને નહીં. કલમ ૫૨(૧), સિવિલ પ્રોસિજર કોડ, જોગવાઈ કરે છે કે જ્યારે હુકમનામું કોઈ મૃત વ્યક્તિના કાનૂની પ્રતિનિધિઓ સામે હોય અને તે મૃતકની મિલકતોમાંથી નાણાંની વસૂલાત માટે હોય, તો તેની બજવણી આવી કોઈ પણ મિલકતની ટાંચ અને વેચાણ દ્વારા થઈ શકે છે. પછી કલમ ૫૩ આવે છે જે જણાવે છે કે "કલમ ૫૦ અને કલમ ૫૨ ના હેતુઓ માટે પુત્ર અથવા અન્ય વંશજના હાથમાં રહેલી મિલકત કે જે મૃતક પૂર્વજના દેવા, જેના સંબંધમાં હુકમનામું પસાર કરવામાં આવ્યું છે, ચૂકવવા માટે હિન્દુ કાયદા હેઠળ જવાબદાર છે, તે મૃતકની મિલકત ગણાશે જે તેના કાનૂની પ્રતિનિધિ તરીકે પુત્ર અથવા અન્ય વંશજના હાથમાં આવી છે." એ નોંધવું જોઈએ કે ૧૯૦૮ નો સિવિલ પ્રોસિજર કોડ અમલમાં આવ્યો તે પહેલાં, હિન્દુ પુત્રની તેના પિતાના

દેવા ચૂકવવાની જવાબદારી બજવણીની કાર્યવાહીમાં લાગુ કરી શકાય કે નહિ તે અંગે મંતવ્યોનો સંઘર્ષ હતો. હિન્દુ કાયદા હેઠળ એક અવિભાજિત પુત્ર અથવા અન્ય વંશજ જે તેના પિતા અથવા અન્ય પૂર્વજના મૃત્યુ પર સંયુક્ત મિલકતમાં વારસો મેળવે છે તે ઉત્તરજીવિત્વ (survivorship) ના અધિકાર દ્વારા આવું કરે છે અને વારસદાર તરીકે નહીં. જૂના કોડમાં "કાનૂની પ્રતિનિધિ" શબ્દને વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો ન હતો અને પ્રશ્ન એ ઉભો થયો કે શું પુત્રને તેના પિતાના મૃત્યુ પર ઉત્તરજીવિત્વ (survivorship) દ્વારા મળેલી મિલકતોના સંદર્ભમાં તેના પિતાનો કાનૂની પ્રતિનિધિ ગણી શકાય અને શું પિતા સામેના હુકમનામાની બજવણીમાં પુત્ર સામે અમલ કરી શકાય અથવા તે હેતુ માટે અલગ દાવો દાખલ કરવો પડશે. મદ્રાસ અને અલ્હાબાદ હાઈકોર્ટ દ્વારા એવું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે જવાબદારી બજવણીની કાર્યવાહીમાં લાગુ કરી શકાતી નથી, જ્યારે કલકત્તા અને બોમ્બે હાઈકોર્ટે અન્યથા ઠેરવ્યું હતું. કલમ ૫૩ એક રીતે કલકત્તા અને બોમ્બે હાઈકોર્ટ દ્વારા લેવામાં આવેલા મતને કાયદાકીય મંજૂરી આપે છે. આ કલમ દાખલ કરવા માટેનું એક કારણ એ હોઈ શકે છે કે હુકમનામાધારકને પિતાના મૃત્યુ પછી ઉત્તરજીવિત્વ (survivorship) દ્વારા પુત્રમાં નિહિત થયેલી મિલકત સામે બજવણી કરવા માટે સક્ષમ બનાવવાનું હોય; પરંતુ આ કલમ એવી વ્યાપક રીતે ઘડવામાં આવી છે કે તે એવા તમામ કેસોનો સમાવેશ કરવા માટે પૂરતી વ્યાપક છે જ્યાં પુત્રના કબજામાં પૂર્વજોની મિલકત હોય જે તેના પિતાના દેવા ચૂકવવા માટે હિન્દુ કાયદા હેઠળ જવાબદાર હોય; અને કાં તો હુકમનામું પિતાના કાનૂની પ્રતિનિધિ તરીકે પુત્ર સામે કરવામાં આવ્યું છે અથવા મૂળ હુકમનામું પિતા સામે

છે, અને તે સિવિલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૫૦ હેઠળ તેના કાનૂની પ્રતિનિધિ તરીકે પુત્ર સામે બજવણીમાં મૂકવામાં આવ્યું છે. આ બંને સંજોગોમાં પુત્રને કાયદાની કલ્પના દ્વારા તેના હાથમાં રહેલી મિલકતના સંબંધમાં મૃત દેવાદારનો કાનૂની પ્રતિનિધિ માનવામાં આવે છે અને જે પિતાના દેવા ચૂકવવા માટે હિન્દુ કાયદા હેઠળ જવાબદાર છે, જોકે હકીકતમાં તેણે મિલકત પિતાના કાનૂની પ્રતિનિધિ તરીકે બિલકુલ મેળવી નથી.

જેમ કે અમે પહેલેથી જ કહ્યું છે, સિવિલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૫૩ પ્રક્રિયાનો નિયમ હોવાથી મૂળભૂત કાયદાના કોઈપણ સિદ્ધાંતમાં ફેરફાર કરતી નથી અને કરી શકતી નથી અને તે તેના પિતાના દેવા ચૂકવવાની પુત્રની જવાબદારી અંગે હિન્દુ કાયદા હેઠળ અસ્તિત્વમાં રહેલી જવાબદારીને કોઈપણ રીતે વિસ્તૃત અથવા ઓછી કરતી નથી. તે જોકે આ કલમ હેઠળ આવતા કેસોમાં અનુસરવાની પ્રક્રિયા નક્કી કરે છે અને જો પુત્ર હિન્દુ કાયદા હેઠળ તેના હાથમાં રહેલી કોઈપણ પૈતૃક સંપત્તિમાંથી પિતાના દેવા ચૂકવવા માટે બંધાયેલો હોય અને આ કલમ માત્ર ઉત્તરજીવિત્વ દ્વારા પ્રાપ્ત મિલકત પૂરતી મર્યાદિત નથી- આવી મિલકત સામે હુકમનામાધારકનો ઉપાય બજવણીની કાર્યવાહીમાં રહેલો છે અને અલગ દાવા દ્વારા નહીં. પુત્ર ચોક્કસપણે એ દર્શાવવા માટે મુક્ત હશે કે તેના હાથમાં રહેલી મિલકત અમુક કારણોસર તેના પિતાના દેવા ચૂકવવા માટે જવાબદાર નથી અને આ તમામ પ્રશ્નોનો નિર્ણય બજવણી કોર્ટ દ્વારા કલમ ૪૭, સિવિલ પ્રોસિજર કોડ હેઠળ લેવાનો રહેશે. આ અમને કલમ ૫૩, સિવિલ પ્રોસિજર કોડનો સાચો વ્યાપ અને અર્થ લાગે છે. અમારા મતે પટના હાઈકોર્ટ

દ્વારા નક્કી કરાયેલ અતુલ કૃષ્ણ વિ. લાલા નંદનજી (૧) ના પૂર્ણ પીઠ કેસમાં તેમના અસંમત ચુકાદામાં વોર્ટ ન્યાયમૂર્તિ દ્વારા આ મુદ્દા પર સાચો મત લેવામાં આવ્યો હતો. તે કેસમાં બહુમતીનો નિર્ણય, જેના પર શ્રી કુંઝરુ દ્વારા ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે, તે એ મુદ્દાને અવગણે છે કે કલમ ૪૭, સિવિલ પ્રોસિજર કોડ, લાગુ કરી શકાતી નથી જ્યારે પિતા સામેના હુકમનામાની બજવણી તેના જીવનકાળ દરમિયાન પુત્રો સામે કરવાની માંગ કરવામાં આવે છે અને પરિણામે બાદની જવાબદારી સ્વતંત્ર કાર્યવાહીમાં સ્થાપિત થવી જોઈએ. બીજી તરફ, સિવિલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૫૦ અને પર હેઠળ આવતા કેસોમાં હુકમનામું તેમના પિતાના કાનૂની પ્રતિનિધિઓ તરીકે પુત્રો સામે બજવણી માટે સક્ષમ હશે અને તે માત્ર પ્રક્રિયાની બાબત હશે કે શું આ પ્રશ્નો પુત્રોને કલમ ૪૭, સિવિલ પ્રોસિજર કોડ હેઠળ બજવણીની કાર્યવાહીમાં ઉઠાવવાની મંજૂરી આપવી જોઈએ કે નહીં.

ઉપર ચર્ચા કરેલા કાયદાના સિદ્ધાંતોને ધ્યાનમાં રાખીને આ કેસમાં કયો આદેશ પસાર કરવો જોઈએ તે જ હવે વિચારવાનું બાકી છે. હાઈકોર્ટ, અમારા મતે, એવું ઠેરવવામાં તદ્દન સાચી હતી કે હુકમનામાની બાકી રકમ માટે અપીલકર્તાઓએ તેમના પિતા સાથે વિભાજન પર મેળવેલી મિલકતની જવાબદારીનો પ્રશ્ન બજવણીની કાર્યવાહીમાં જ નક્કી કરવાનો છે અને અલગ દાવા દ્વારા નહીં. અમારી સમક્ષ એ વિવાદિત નથી કે વર્તમાન કેસમાં હુકમનામા દ્વારા આવરી લેવામાં આવેલું દેવું વિભાજન પૂર્વેનું દેવું છે. પુત્રો,

તેથી, હુકમનામાની રકમ ચૂકવવા માટે જવાબદાર રહેશે, જો દેવું અનૈતિક અથવા ગેરકાયદેસર ન હોય, અને જ્યારે વિભાજન થયું ત્યારે આ દેવાની ચુકવણી માટે કોઈ વ્યવસ્થા કરવામાં આવી ન હતી. નીચેની અદાલતો દ્વારા આમાંથી કોઈપણ પ્રશ્નની તપાસ કરવામાં આવી નથી. દેવાની અનૈતિકતા વિશે, હાઈકોર્ટ દ્વારા એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે કલમ ૪૭, સિવિલ પ્રોસિજર કોડ હેઠળ અપીલકર્તાઓના વાંધાઓમાં આ મુદ્દો ખાસ લેવામાં આવ્યો ન હતો. વિભાજનની માન્યતાને ફરીથી અપીલકર્તાઓના વાંધાઓના જવાબમાં હુકમનામાધારક દ્વારા એક રીતે પડકારવામાં આવી હતી, પરંતુ નીચેની અદાલતોએ વાસ્તવિક મુદ્દા પર ધ્યાન આપ્યું ન હતું અથવા ધ્યાનમાં લીધું ન હતું જે આવા કિસ્સાઓમાં વિચારણાની માંગ કરે છે. વિભાજનને દેવાદાર પરની છેતરપિંડી તરીકે અમાન્ય ઠેરવવામાં આવ્યું ન હતું પરંતુ પિતાના વાજબી દેવાઓની ચુકવણી માટે કોઈ યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી છે કે કેમ તે પ્રશ્ન તરફ ધ્યાન આપવામાં આવ્યું ન હતું અથવા ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યું ન હતું. અમારા મતે, ટ્રાયલ જજ દ્વારા કેસની પુનઃ સુનાવણી થવી જોઈએ અને ઉપર ઉલ્લેખિત બંને મુદ્દાઓની યોગ્ય રીતે તપાસ થવી જોઈએ. અપીલકર્તાઓએ તેમના પિતાના મૃત્યુ પછી કાનૂની પ્રતિનિધિ તરીકે રેકૉર્ડ પર લાવવામાં આવ્યા ત્યારે દાવામાં જ હુકમનામાના દેવા માટે તેમની બિન-જવાબદારી અંગેનો મુદ્દો ઉઠાવ્યો હતો. કોર્ટે, જોકે, તેમને આ દલીલ ઉઠાવવા અથવા સાબિત કરવાની મંજૂરી આપી ન હતી કારણ કે તેમને એવો કોઈપણ બચાવ રજૂ કરવા માટે અસમર્થ ઠેરવવામાં આવ્યા

હતા જે પિતા પોતે લઈ શક્યા ન હોત. વિષય પરના વિરોધાભાસી ન્યાયિક નિર્ણયોને ધ્યાનમાં લેતા, બજવાણીની કાર્યવાહીમાં આ મુદ્દો ફરીથી ન ઉઠાવવા બદલ અપીલકર્તાઓને યોગ્ય રીતે દોષ આપી શકાય નહીં. અમને લાગે છે કે તેમને હવે આમ કરવાની તક મળવી જોઈએ. પરિણામ એ છે કે અમે નીચેની અદાલતોના ચુકાદાઓ રદબાતલ કરીએ છીએ અને નિર્દેશ આપીએ છીએ કે કેસની સબઓર્ડિનેટ જજ દ્વારા નવેસરથી (de novo) સુનાવણી થવી જોઈએ અને અપીલકર્તાઓને સિવિલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૪૭ હેઠળ વાંધાની નવી અરજી દાખલ કરવાની તક આપવી જોઈએ જેમાં તેઓ એવા મુદ્દાઓ ઉઠાવી શકે જે તેઓ ઉઠાવવા સક્ષમ છે. હુકમનામાધારકને તેનો જવાબ આપવાનો અધિકાર હશે. કોર્ટ પક્ષકારો જે પુરાવા રજૂ કરવાનું પસંદ કરે તે સાંભળ્યા પછી, સૌ પ્રથમ નક્કી કરશે

કે ટાંચમાં લેવાયેલી મિલકત અપીલકર્તાઓની પૈતૃક સંપત્તિ છે કે કેમ અને તેમના પિતાના વાજબી દેવા ચૂકવવા માટે જવાબદાર છે કે કેમ. આ સંદર્ભમાં તે ધ્યાનમાં લેશે કે શું દેવા ગેરકાયદેસર અથવા અનૈતિક છે અને તે રીતે પુત્રો દ્વારા ચૂકવવાપાત્ર નથી. જો આ પ્રશ્નનો જવાબ અપીલકર્તાઓની તરફેણમાં આપવામાં આવે છે, તો દેખીતી રીતે બજવાણીની અરજી ફગાવી દેવી પડશે. જો બીજી તરફ એવું જણાય છે કે પુત્રો આ દેવા માટે જવાબદાર છે, તો વિચારવા માટેનો બીજો પ્રશ્ન એ હશે કે શું પિતાના દેવા ચૂકવવા માટે વિભાજન સમયે કોઈ યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી. નીચેની કોર્ટ અમે ઉપર દર્શાવેલા સિદ્ધાંતોના પ્રકાશમાં આ પ્રશ્નો નક્કી કરશે અને કાયદા અનુસાર કેસનો નિકાલ કરશે.

અપીલકર્તાઓને હુકમનામાના દેવાની ચુકવણી માટે જવાબદાર ઠેરવવામાં આવે તો, બજવણી કોર્ટ માટે એવો આદેશ પસાર કરવો ખુલ્લો રહેશે કે હુકમનામાધારકે પ્રથમ સ્થાને પિતાની અલગ મિલકત સામે કાર્યવાહી કરવી જોઈએ જે તેને વિભાજન પર ફાળવવામાં આવી હતી અને જે તેના મૃત્યુ પછી પુત્રોને વારસામાં મળી હતી; અને માત્ર જો આવી મિલકત હુકમનામાની સંતોષ માટે પૂરતી ન હોય, તો બાકીની રકમ માટે અપીલકર્તાઓના હાથમાં રહેલી પૈતૃક સંપત્તિ સામે હુકમનામાની બજવણી થઈ શકશે. આ તબક્કા સુધી ખર્ચ માટે કોઈ આદેશ રહેશે નહીં. આગળનો ખર્ચ પરિણામને અનુસરશે.

અપીલકર્તાઓ માટે એજન્ટ: તારાચંદ પ્રિજમોહન લાલ.

સામાવાળાઓ માટે એજન્ટ: મોહન બિહારી લાલ.

This judgment has been translated using an AI-assisted translation tool.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====